

FORMATION OF THE CONCEPT OF MEDICAL CULTURE (SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS)

Akmaljon Tursunpolatov

Researcher

Namangan State University

Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Medical culture, Socio-philosophical analysis, Empiricism, Rationalism, Utilitarianism, Deontology, Virtue ethics, Phenomenology

Received: 28.06.24

Accepted: 30.06.24

Published: 02.07.24

Abstract: This article examines the evolution of the concept of medical culture through a socio-philosophical lens. By examining historical, cultural, and philosophical influences, we seek to understand how medical culture has developed and its impact on modern health care. This analysis shows that medical culture is not just a set of practices and norms within the medical profession, but is a complex, dynamic construct shaped by broader societal values and philosophical underpinnings.

TIBBIY MADANIYAT TUSHUNCHASINING SHAKLLANISHI (IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLIL)

Akmaljon Tursunpo'latov

tadqiqotchi

Namangan davlat universiteti

Namangan, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Tibbiyot madaniyati, Ijtimoiy-falsafiy tahlil, Empirizm, Ratsionalizm, Utilitarizm, Deontologiya, Fazilat etikasi, Fenomenologiya

Annotatsiya: Ushbu maqola tibbiy madaniyat tushunchasining evolyutsiyasini ijtimoiy-falsafiy ob'ektiv orqali o'rganadi. Tarixiy, madaniy va falsafiy ta'sirlarni o'rganish orqali biz tibbiy madaniyat qanday rivojlanganligini va uning zamonaviy sog'liqni saqlashga ta'sirini tushunishga harakat qilamiz. Ushbu tahlil shuni ko'rsatadiki, tibbiy madaniyat nafaqat shifokorlik kasbi doirasidagi amaliyot va normalar yig'indisi emas, balki kengroq ijtimoiy qadriyatlar va falsafiy asoslar bilan

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЯ МЕДИЦИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ (СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ)*Акмалжон Турсунполатов**научный исследователь**Наманганского государственного университета.**Наманган, Узбекистан***О СТАТЬЕ**

Ключевые слова: Медицинская культура, Социально-философский анализ, Эмпиризм, Рационализм, Утилитаризм, Деонтология, Этика добродетели, Феноменология.

Аннотация: В данной статье рассматривается эволюция понятия медицинской культуры через социально-философскую призму. Исследуя исторические, культурные и философские влияния, мы стремимся понять, как развивалась медицинская культура и ее влияние на современное здравоохранение. Этот анализ показывает, что медицинская культура — это не просто набор практик и норм внутри медицинской профессии, а сложная, динамичная конструкция, сформированная более широкими социальными ценностями и философскими основами.

KIRISH

Tibbiy madaniyat tushunchasi tibbiyot kasbiga xos bo'lgan jamoaviy axloq, amaliyot va axloqiy me'yorlarni ifodalaydi. U sog'liqni saqlash amaliyotchilarining kundalik o'zaro munosabatlarida, qaror qabul qilish jarayonlarida va bemorlarni parvarish qilishda umumiy yondashuvda boshqaradigan qadriyatlar va tamoyillarni o'z ichiga oladi. Tibbiy madaniyatning shakllanishi statik yoki alohida hodisa emas, balki tarixiy, madaniy va falsafiy ta'sirlar bilan shakllangan dinamik konstruktsiyadir. Tibbiy madaniyat evolyutsiyasini tushunish sog'liqni saqlash tizimlarining qanday ishlashi va rivojlanishini tushunish, shuningdek, tibbiy amaliyotdagi zamonaviy muammolarni hal qilish uchun juda muhimdir.

ASOSIY QISM

Tarix davomida tibbiy madaniyat turli tsivilizatsiyalar ta'sirida bo'lib, ularning har biri o'ziga xos tarzda uning rivojlanishiga hissa qo'shgan. Qadimgi Misr tibbiyotidagi ruhiy va empirik bilimlarning integratsiyalashuvidan tortib, Gippokrat kabi yunon faylasuflari tomonidan qo'yilgan axloqiy asoslargacha tibbiy madaniyatning ildizlari kengroq ijtimoiy qadriyatlar va falsafiy asoslar bilan chuqur bog'langan. O'rta asrlar va Uyg'onish davri diniy ta'limotlar, empirik tadqiqotlar va sog'liq va kasallikning tabiatiga oid falsafiy tadqiqotlar uyg'unligi orqali tibbiy madaniyatni yanada boyitdi.

Yangi davrda ma'rifatparvarlarning ilmiy ratsionalizmga e'tibor qaratishi va tibbiyotning professionallashuvi tibbiy madaniyatda sezilarli siljishlar olib keldi. Tibbiyot etikasining yuksalishi, tibbiy ta'limning rasmiylashtirilishi, kasbiy jamiyatlarning tashkil etilishi tibbiy madaniyatni zamonaviy tushunishga yordam berdi. Bundan tashqari, empirizm, ratsionalizm va turli axloqiy nazariyalar kabi falsafiy an'analar tibbiy metodologiyani shakllantirishda va dalillarga asoslangan amaliyotga ustuvorlik berishda hal qiluvchi rol o'ynagan.

Ushbu maqola tibbiy madaniyatning tarixiy va madaniy rivojlanishini tahlil qilish, uning falsafiy asoslari va ijtimoiy ta'sirlarini o'rganish uchun ijtimoiy-falsafiy asosdan foydalanadi. Vaqt o'tishi bilan tibbiy madaniyat qanday rivojlanganligi va uning zamonaviy sog'liqni saqlashga ta'sirini o'rganish orqali biz ushbu murakkab va dinamik tuzilmani har tomonlama tushunishni maqsad qilganmiz. Ushbu tahlil zamonaviy tibbiyot duch keladigan axloqiy dilemmalar, texnologik yutuqlar va global muammolarni hal qilish, natijada o'zaro bog'liq bo'lgan dunyoda axloqiy, bemorga yo'naltirilgan yordamni targ'ib qilish uchun juda muhimdir.

Tibbiyot madaniyatining tarixiy rivojlanishi turli sivilizatsiyalar va falsafiy an'analarning rang-barang iplaridan to'qilgan boy gobelendir. Ushbu bo'lim tibbiyot madaniyatining qadim zamonlardan to hozirgi davrgacha bo'lgan evolyutsiyasini o'rganadi, uning shakllanishini shakllantirgan asosiy bosqichlar va ta'sirchan shaxslarni yoritadi.

Qadimgi Misrda tibbiyot din va ma'naviyat bilan chuqur bog'langan. Tibbiy amaliyotlar Ebers papirus kabi matnlarda hujjatlashtirilgan bo'lib, ular empirik bilimlarni ruhiy va sehrli e'tiqodlar bilan birlashtirgan. Misrlik shifokorlar, ko'pincha ruhoniylar, jismoniy va ma'naviy farovonlikni hisobga olgan holda salomatlikka yaxlit yondashuvdan foydalanganlar. Ritualistik amaliyotning empirik kuzatishlar bilan uyg'unlashuvi tibbiy madaniyatning ikki tomonlama tabiati — fanni gumanistik elementlar bilan uyg'unlashtirish uchun dastlabki asoslarni yaratdi.

Yunon tibbiyoti, xususan, Gippokratning asarlari orqali sog'liqni saqlashga yanada tizimli va oqilona yondashishga sezilarli o'zgarishlar kiritdi. Ko'pincha "tibbiyotning otasi" deb ataladigan Gippokrat tabiiy sabablar va tananing o'zini davolash qobiliyatining muhimligini ta'kidladi. Uning Gippokrat korpusida jamlangan ta'limoti tibbiy amaliyotga klinik kuzatish va axloqiy xulq-atvor kabi tushunchalarni kiritdi. Gippokrat qasamyodi tibbiy etikaga e'tibor qaratgan holda tibbiy madaniyatni shakllantirishga doimiy ta'sir ko'rsatdi, zarar keltirmaslik, xayrixohlik va maxfiylik tamoyillarini ta'kidladi.

O'rta asrlarda Evropada tibbiy madaniyatga diniy ta'limotlar va cherkov katta ta'sir ko'rsatdi. Bu davr yunon shifokori Galenning asarlariga asoslangan Galen tibbiyotining hukmronligi bilan ajralib turdi, uning nazariyalari tana hazillari muvozanatini ta'kidladi. Tibbiy bilimlar arab tibbiy matnlarini tarjima qilish orqali saqlanib qoldi va kengaytirildi, bu esa klassik yunon va rim tibbiyot bilimlarini Yevropaga qayta kiritdi.

Uygʻonish davri tibbiyot fanining jonlanishini va tibbiy bilimdagi sezilarli yutuqlarni olib keldi. Universitetlar va tibbiyot bilim yurtlarining tashkil etilishi tibbiyotning professionallashtirishiga yordam berdi. Avitsenna (Ibn Sino) va Paracelsus kabi taniqli shaxslar tibbiyot faniga katta hissa qoʻshgan. Avitsennaning "Tib qonunlari" asari empirik tadqiqotlarni falsafiy tushunchalar bilan uygʻunlashtirib, asosiy matnga aylandi. Paracelsus esa anʻanaviy Galen tibbiyotiga qarshi chiqdi va davolashda kimyoviy moddalar va minerallardan foydalanishni targʻib qildi, zamonaviy farmakologiyaga asos soldi.

Maʼrifatparvarlik davri ilmiy ratsionalizmning yuksalishi bilan tibbiy madaniyatda tub burilish yasadi. Bu davr bilimning asosiy manbalari sifatida empirik dalillar va aqlni taʼkidladi. Tibbiyotning professionallashtirish rasmiiy tibbiyot maktablari, professional jamiyatlar va standartlashtirilgan tibbiy taʼlimning tashkil etilishi bilan tezlashdi. Inson tanasini batafsil oʻrganish bilan anatomiyada inqilob qilgan Andreas Vesalius va qon aylanishini kashf etgan Uilyam Xarvi kabi shaxslar tibbiyotga koʻproq ilmiy va dalillarga asoslangan yondashuvga oʻtishga misol boʻldi.

Professionalashtirish va axloqiy meʼyorlar

19-20-asrlarda tibbiy amaliyotning yanada rasmiylashtirilishi va qatʼiy axloqiy meʼyorlarning oʻrnatilishi kuzatildi. Utilitarizm va deontologiya kabi falsafiy anʼanalar taʼsirida tibbiy etikaning rivojlanishi sogʻliqni saqlash sohasida axloqiy qarorlar qabul qilish uchun asos yaratdi. 1847 yilda tashkil etilgan Amerika Tibbiyot Assotsiatsiyasi (AMA) shifokorlar uchun kasbiy xulq-atvor va axloqiy meʼyorlarni belgilashda hal qiluvchi rol oʻynadi.

Zamonaviy davrda tibbiy madaniyat texnologik taraqqiyot, globallashtirish va oʻzgaruvchan ijtimoiy qadriyatlarga javoban rivojlanishda davom etmoqda. Biotibbiyot texnologiyalari, shaxsiylashtirilgan tibbiyot va telesalomatlik sohasidagi innovatsiyalar yangi axloqiy va falsafiy muammolarni keltirib chiqaradigan sogʻliqni saqlash xizmatini oʻzgartirdi. Bemorga yoʻnaltirilgan yordam va yaxlit yondashuvlarning integratsiyasi murakkab, oʻzaro bogʻliq dunyoda bemorlarning turli ehtiyojlarini qondirish majburiyatini aks ettiradi. Bundan tashqari, sogʻliqni saqlashning ijtimoiy determinantlari va madaniy kompetentsiyaning ahamiyati tobora ortib borayotgan eʼtirof etilishi yanada qamrab oluvchi va adolatli tibbiy madaniyat zarurligini taʼkidlaydi.

Tibbiy madaniyatning tarixiy rivojlanishi empirik fan, axloqiy tamoyillar va jamiyat qadriyatlari oʻrtasidagi dinamik oʻzaro taʼsirni ochib beradi. Ushbu evolyutsiyani tushunish orqali biz tibbiy amaliyotning hozirgi holati va oldinda turgan muammolar va imkoniyatlar haqida tushunchaga ega boʻlamiz. Ushbu tarixiy nuqtai nazar, axloqiy, bemorga yoʻnaltirilgan yordamga sodiqlikni saqlab, oʻzgaruvchan dunyo ehtiyojlarini qondirish uchun tibbiy madaniyatni doimiy ravishda moslashtirish muhimligini taʼkidlaydi.

Tibbiyot madaniyatining falsafiy asoslari

Tibbiyot madaniyatining falsafiy asoslari zamonaviy tibbiyotning tamoyillari, metodologiyalari va axloqiy asoslarini shakllantirgan turli tafakkur an'analarida chuqur ildiz otgan. Ushbu falsafiy asoslar tibbiy madaniyat qanday rivojlanganligi va uning zamonaviy tibbiyot amaliyotiga qanday ta'sir qilishda davom etishi haqida har tomonlama tushuncha beradi.

Empirizm va ratsionalizm

Empirizm

Kuzatish va tajribani bilimning birlamchi manbalari sifatida ta'kidlaydigan falsafiy an'ana bo'lgan empirizm tibbiyot madaniyati rivojida asos bo'ldi. Jon Lokk va Devid Xyum kabi faylasuflar tomonidan asos solingan empirizm dalillarga asoslangan amaliyotni qo'llab-quvvatlaydi, bu erda tibbiy bilimlar tizimli kuzatish, tajriba va klinik tajribadan olinadi. Ushbu empirik yondashuv kasalliklarni tashxislash va davolashda ma'lumotlar va kuzatilishi mumkin bo'lgan hodisalarning ahamiyatini targ'ib qilib, tibbiyotda zamonaviy ilmiy usullar uchun asos yaratdi.

Ratsionalizm

Ratsionalizm empirizmdan farqli o'laroq, bilim olishning asosiy vositasi sifatida aql va deduksiyani ta'kidlaydi. Rene Dekart va Barux Spinoza kabi muhim shaxslar ba'zi haqiqatlarni faqat aql orqali bilish mumkinligini ta'kidladilar. Tibbiyotda ratsionalistik tamoyillar nazariy asoslarning rivojlanishiga va tibbiy bilimlarning mantiqiy tuzilishiga ta'sir ko'rsatdi. Empirizm va ratsionalizm o'rtasidagi o'zaro ta'sir tibbiyot fanining evolyutsiyasiga turtki bo'ldi, mustahkam va keng qamrovli tibbiy madaniyatni yaratish uchun empirik ma'lumotlarni oqilona tahlil bilan muvozanatlashtirdi.

Axloqiy nazariyalar

Utilitarizm

Faylasuflar Jeremi Bentam va Jon Styuart Mill tomonidan ishlab chiqilgan utilitarizm umumiy baxtni maksimal darajada oshiradigan va azob-uqubatlarni kamaytiradigan harakatlar tarafdori. Tibbiy etikada utilitar tamoyillar sog'liqni saqlash siyosatini, resurslarni taqsimlashni va klinik qarorlarni qabul qilishni boshqaradi. Utilitarizm emlash dasturlari, sog'liqni saqlashdagi foyda-xarajat tahlillari va davolash usullariga ustuvorlik berish kabi sohalarga ta'sir ko'rsatadigan, eng ko'p son uchun eng katta foyda olishga qaratilgan amaliyotlarni qo'llab-quvvatlaydi.

Immanuil Kant bilan bog'liq bo'lgan deontologik etika burch, axloqiy qoidalar va xatti-harakatlarning o'ziga xos to'g'riligini ta'kidlaydi. Tibbiy madaniyatdagi deontologik tamoyillar tibbiyot xodimlarining bemorning avtonomiyasini hurmat qilish, maxfiylikni saqlash va xabardor roziligini olish kabi ma'naviy majburiyatlarini ta'kidlaydi. Kant etikasi bemorlarga faqat maqsadga

erishish vositasi sifatida emas, balki o'z maqsadlari sifatida munosabatda bo'lish, bemorga yo'naltirilgan parvarishning axloqiy asoslarini mustahkamlash muhimligini ta'kidlaydi.

Aristotel falsafasida ildiz otgan fazilat etikasi muayyan harakatlar yoki qoidalarga rioya qilish oqibatlariga emas, balki tibbiy xizmat ko'rsatuvchining xarakteri va fazilatlariga e'tibor qaratadi. Bu axloqiy yondashuv tibbiyot xodimlarida mehr-shafqat, halollik, ehtiyotkorlik kabi axloqiy fazilatlarni rivojlantirishga urg'u beradi. Fazilat axloqi tibbiy kasbiylikning yaxlit ko'rinishini rivojlantiradi, amaliyotchilarni axloqiy va rahmdil bemorlarga g'amxo'rlik qilishga hissa qo'shadigan shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga undaydi.

Fenomenologiya

Edmund Gusserl tomonidan asos solingan va Martin Xaydegger tomonidan ishlab chiqilgan "Fenomenologiya" asosiy e'tiborni shaxsiy tajribalar va sub'ektiv idroklarga qaratadi. Tibbiy madaniyat kontekstida fenomenologiya bemorlarning kasallik va sog'liqni saqlash tajribasini o'z nuqtai nazaridan tushunishga urg'u beradi. Ushbu yondashuv sog'liq va kasallikning sub'ektiv va hissiy o'lchovlarining muhimligini tan olgan holda empatik va bemorga yo'naltirilgan yordamni qo'llab-quvvatlaydi.

Ekzistensializm

Ekzistensialistik falsafa Jan-Pol Sartr va Soren Kierkegaard kabi mutafakkirlarning hissasi bilan individuallik, erkinlik va ma'no mavzularini o'rganadi. Tibbiyotda egzistensializm tamoyillari sog'liq, kasallik va o'limning egzistensial o'lchovlarini ta'kidlaydi. Ushbu falsafiy nuqtai nazar tibbiyot xodimlarini bemorlarning o'lim qo'rquvi, kasallikdagi ma'noni izlash va azob-uqubatlarni boshdan kechirish kabi egzistensial tashvishlarini hal qilishga undaydi. Ekzistensialistik fikr psixologik, hissiy va ma'naviy jihatlarni birlashtirgan holda bemorni parvarish qilishda yaxlit yondashuvni targ'ib qiladi.

Tibbiyot texnologiyalarining jadal rivojlanishi yangi axloqiy va falsafiy muammolarni keltirib chiqaradi. Genetik muhandislik, sog'liqni saqlashda sun'iy intellekt va teletibbiyot kabi muammolar shaxsiy hayot, tenglik va tibbiy yordamni insonparvarlashtirish haqida savollar tug'diradi. Ushbu sohalar bo'yicha falsafiy tadqiqotlar bemorga yo'naltirilgan yordamga sodiqlikni saqlab, yangi texnologiyalarni tibbiy amaliyotga integratsiya qilishning axloqiy murakkabliklarini hal qilishga yordam beradi.

Globalashuv sog'liqni saqlash muassasalarida madaniy xilma-xillikning oshishiga olib keldi, bu esa ko'proq inklyuziv va madaniy jihatdan malakali tibbiy madaniyatni talab qiladi. Madaniy relyativizmning falsafiy tamoyillari va madaniy farqlarni hurmat qilish sog'liqni saqlashning madaniy jihatdan sezgir amaliyotlarini rivojlantirishga rahbarlik qiladi. Salomatlik va kasalliklarga oid turli madaniy istiqbollarni tushunish va birlashtirish globalashgan dunyoda adolatli va samarali yordam ko'rsatish uchun juda muhimdir.

Oddiy hayot jarayonlari tobora ko‘proq tibbiy muammolar sifatida ko‘rib chiqilayotgan kundalik hayotni tibbiylashtirish tibbiy aralashuv chegaralari haqida falsafiy xavotirlarni keltirib chiqaradi. Kasallikning biologik jihatlariga e‘tibor qaratadigan biotibbiyot modelining ustunligi ba‘zan salomatlikning psixologik, ijtimoiy va ekologik o‘lchovlarini e‘tiborsiz qoldirishi mumkin. Tibbiylashtirishning falsafiy tanqidi sog‘liqni saqlashga yanada yaxlit va muvozanatli yondashuvni rag‘batlantiradi, sog‘liqni saqlashning kengroq determinantlariga murojaat qiladi.

XULOSA

Tibbiy madaniyatning shakllanishi tarixiy rivojlanish, falsafiy asoslar va ijtimoiy ta‘sirlar bilan shakllanadigan dinamik va ko‘p qirrali jarayondir. Tibbiyot ma‘naviyat va empirik kuzatishlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan qadimiy tsivilizatsiyalardan tortib, ma‘rifatparvarlik davridagi ilmiy ratsionalizm va axloqiy kasbiylikka e‘tibor qaratilishigacha tibbiy madaniyat jamiyat ehtiyojlari va qadriyatlarini aks ettirish va hal etish uchun doimiy ravishda rivojlanib bordi.

Tibbiy madaniyatning falsafiy asoslari, jumladan empirizm, ratsionalizm, utilitarizm, deontologiya, fazilat etikasi, fenomenologiya va ekzistensializm tibbiy amaliyotni boshqaradigan tamoyillar va metodologiyalarni tushunish uchun mustahkam asos yaratadi. Ushbu falsafalar nafaqat tibbiyotning ilmiy va axloqiy o‘lchovlarini shakllantiradi, balki individual tajriba va madaniy xilma-xillikni hurmat qiladigan bemorlarni parvarish qilish uchun yaxlit yondashuvni targ‘ib qiladi.

Zamonaviy tibbiyot madaniyati texnologik taraqqiyot va globallashuvdan tortib tibbiylashtirish va madaniy kompetentsiyaga bo‘lgan ehtiyojgacha bo‘lgan ko‘plab muammolar va imkoniyatlarga duch kelmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish tibbiy madaniyat evolyutsiyasini yo‘lga qo‘ygan falsafiy tamoyillarga doimiy sodiqlikni, sog‘liqni saqlash axloqiy, rahm-shafqatli va bemorga yo‘naltirilganligini ta‘minlashni talab qiladi.

Tibbiy madaniyatning tarixiy va falsafiy rivojlanishini tushunish zamonaviy sog‘liqni saqlashning murakkabligini yo‘lga qo‘yish uchun juda muhimdir. Vaqt o‘tishi bilan tibbiy amaliyotni shakllantirgan qadriyatlar va tamoyillar haqida fikr yuritish orqali tibbiyot xodimlari bugungi va ertangi kunning axloqiy dilemmalari va ijtimoiy o‘zgarishlarini yaxshiroq hal qilishlari mumkin. Bu doimiy mulohaza turli xil va bir-biriga bog‘langan dunyo ehtiyojlariga javob beradigan tibbiy madaniyatni rivojlantirish, pirovardida shaxslar va jamoalar farovonligini oshirish uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Avicenna. (1984). *The Canon of Medicine*. Kazi Publications.
2. Bentham, J. (1789). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Dover Publications.

3. Descartes, R. (1998). *Discourse on Method and Meditations on First Philosophy*. Hackett Publishing Company.
4. Foucault, M. (1973). *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*. Pantheon Books.
5. Hippocrates. (2002). *Hippocratic Writings*. Penguin Classics.
6. Hume, D. (2000). *A Treatise of Human Nature*. Oxford University Press.
7. Kant, I. (1993). *Grounding for the Metaphysics of Morals*. Hackett Publishing Company.
8. Locke, J. (1996). *An Essay Concerning Human Understanding*. Hackett Publishing Company.
9. Mill, J. S. (1861). *Utilitarianism*. Parker, Son, and Bourn.